

SUUDLUSEST TAGUMIKU NÄITAMISENI

Janīna Kursīte. Zīmju valoda: latviešu žesti. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2016. 304 lk.

Lāti Ūlikooli rahvaluuleprofessor Janīna Kursīte-Pakule on erakordselt viljakas autor. Ta on avaldanud uurimusi lāti luule vārsitehnikast, lāti mütoloogiast, koostanud rea sōnaraamatuid.¹

Kāesolevas raamatus kāsitleb ta lāti mitteverbaalset ehk kehaliigutuste keelt. Kursīte uurib kehakeele seost lāti talurahvakombestiku (kosimine,

pulmad), loodususu ja maatohtrite ravivōtetega. Materjal on ammutatud rahvaluulest, ilukirjandusest, kaas-aegsete mālestustest ja autori tehtud usutlustest. Vōrdlusmaterjal diasporaas (Leedu, Venemaa, Valgevene, Ukraina, Poola, Saksamaa) elavate lātlaste kohta pärineb Kursīte korraldatud ekspedit-sioonidelt, mille eesmärk on olnud vālis-lātlaste pārandkultuuri talletamine ja uurimine. Eri osa on raamatus pūhen-datud sōjaeelsete ja tānapāeva Lāti poliitikute žestikeelele, mida nāitlikus-tab raamatu lõppu lisatud rikkalik foto-materjal. Nii on Janīna Kursīte lugeja ette toonud jārjekordse huvitava uuri-muse, mille mõningaid teemasid alljārg-nevalt lūhidalt tutvustan.

¹ Vt L. Vaba, Isevārki sōnaraamat. – SŌNAMU. Janīna Kursīte. Neakadēmiskā latviešu valodas vārdnīca jeb novadu VĀR-DENE. Rīga: Madris, 2007. 528 lk. – Keel ja Kirjandus 2007, nr 11, lk 924–926.

Kursite rõhutab, et Euroopaga ühist kultuuriruumi jagades on lätlaste mitteverbaalne märgisüsteem osa Euroopa märgisüsteemist ega erine sellest kardinaalselt. Vahe on nüanssides. Lääne-Euroopast ülevõetud etiketi kõrval püsib lätlastel põlve põlve pärandatud rituaalne žestikeel. Raamatu kandev osa ammutab ainekultuurist, sh kombestikust, rahvalauludest, uskumustest, muinasjuttudest ja muistenditest. XIX sajand, eriti selle lõpukümnendid tõid suuri muutusi lätlaste maailmatunnetusse ja ühtlasi täiendasid nende žestikeelt peamiselt baltisakslaste, kuid ka teiste Euroopa kultuuride etiketikeelega. See tõi kaasa mitteverbaalse keele rituaalse osa taandumise ja etiketi esiletõusu, kus peamine oli teada, mis lubatud, mis mitte, ent polnud enam oluline, miks.

Inimene teeb kätega sadu erisuguseid liigutusi, kuid enamasti ei kuulu need žestide kategooriasse. Ometi on käte roll žestide loomisel ülisuur. Kursite peab võimalikuks, et kätlemine on lätlastel olnud väga oluline rituaalne või tseremoniaalne žest, kuid käe ulatamine teravitamiseks polnud lätlastel, eriti maal, argioludes kombeks (lk 52). Keelgi on äärmiselt liikuv elund, ent osaleb žestide loomisel harva, ehkki on kuulunud ja kuulub üha läti kehakeele instrumentaariumisse, nt „kui vaevab luupainaja, tuleb keelega teha ristimärk” (lk 148). Tähelepanekud kõnelevad sellest, et erinevus Läti linna- ja maarahva kehakeeles kadus XX sajandi lõpuks (lk 41).

Kursite avab taidurlikult läti rahvalaulude sügavat müütilist sisu. Analüüsides vastastikust kummardamist kui austuse ja lugupidamise žesti, osutab ta läti dainale, milles kased ja lepad vastamisi kummardlevad. See ei ole üksnes kunstiline võte, vaid pigem puude kui sugukonna tootemite austamine, leiab Kursite (lk 129–130).

Huvitavaid mõtteid on Kursite esitanud põlvili laskumise ja põlvili olemise kohta. Tegemist ei ole tingimata allaheitlekkust ja alandlikku armastust tõendava ristiuskliku žestiga, leiab autor (lk 111). Läti talumees põlvitas enne külvi-töö alustamist põllu ees, vanad naised

põlvitasid saunas pärast vihtlemist ja andsid suud lavale ja vihale vms. Baltisaksa teoloog, läti kirjasõna arendaja Georg Manzel (1593–1654) ründas oma jutlustes vihaselt läti talurahva põlvitamiskommet, nimetades seda saatana teenimiseks.

Traditsioonilisele läti kombestikule on iseloomulikud paljud tabulised žestid. Näiteks jalaga ukse avamine ja sulgemine on hoolimatuse žest, mis teatud juhtudel võis esile kutsuda lähedase inimese surma (lk 106–107), ristad käed või jalad – kutsud välja ktoonilised vaimud, ristad rinnal käed – äiutad kuradi lapsi (lk 114, 132) jne.

Suuandmine, suudlemine on paljudes Euroopa kultuurides seotud söögi ja joo-giga. Kursite järgi on läti pulmakomme pruudi ja peigmehe suuandmisega viin magusaks teha vana tava, mis viitab viljakusele ja sigilikkusele (lk 116). Eesti pulmakommetes on see aga suhteliselt hiline vene laen, mis hakkas pikkamisi juurduma alles XX sajandil. Seega kirjeldab Oskar Luts faktitruult ja ajastule vastavalt Raja Teele ja Joosep Tootsi pulma, kus pole kibedakarjumist ega viina magustamist suudluste abil.² Mõjub lausa šokeerivalt, et Arvo Kruusemendi filmis „Suvi” (1976) oli komme samasse stseeni sisse kirjutatud: Kiir, kes on just tulnud sahvrist oma hävitustöölt, astub tuppa ja karjub „Kibe!”, mille peale pruutpaar suudleb.

Antžestid on Kursite järgi tagumiku näitamine (lk 136–137) ja terekäe eiramine (lk 197). Tagumik on pärimusliku arusaama kohaselt pahupidi pööratud nägu. Kriitilistes situatsioonides, kus muu lahendus tundus olevat võimatu, näidati tagumikku. Arvati, et see on tugevam põlastamise viis, kuid samal ajal maagiline žest, mis tõrjub kurja ning soodustab sigivust ja viljakust. Teatud

² „[kõster] võtab oma klaasi, tõuseb püsti ja peab tähtsa sündmuse puhul mõnusa kõne [---]. Lõpuks laseb ta noorpaari elada, võtab ise viisi üles, andes peaga märku, et ka teised tõuseksid ja aitaksid laulda. Tuhat korda elagu noorpaar! Ja veel kord elagu nad!” – O. L u t s, Tootsi pulm. Argipäev. Tallinn: Eesti Raamat, 1987, lk 104.

juhtudel (jaanipäeval, vihma esilekutsu-
miseks, saagi edendamiseks) – ja mitte
ainult lätlastel – peeti žesti aktsepteerit-
tavaks, koguni soovitavaks. Väljasirutat-
tud terekäe eiramist viljelevad Kursite
tähelepanekute põhjal poliitilised vasta-
sed seimis, s.o Läti parlamentis.

Diasporaas elavate lätlaste juurde
korraldatud ekspeditsioonidel on Kur-
site teinud ohtralt tähelepanekuid ka
välislätlaste kehakeele iseärasuste
kohta. Nii on ta tähele pannud, et Vene-
maa ja Valgevene läti külade mehed
võtavad puhke- ja suitsupause tehes
sisse kükkasendi (lk 27), mis väideta-
valt olevat algselt rändrahvastele ise-
loomulik poos. Novosibirski oblasti läti
meestel on juttu ajades kombeks aeg-
ajalt maha sülitada, millega nad Kursite
arvates märgistavad isikliku ruumi piire
ja demonstreerivad oma tõsimehelikku
olemust (lk 169). Läti venelaste ja teiste
Lätis elavate mittelätlaste kehakeel on
lätlastele omasem ja arusaadavam kui
välislätlaste oma (lk 195).

2008. aastast alates on Kursite seimi
saadik, mis on talle andnud suurepärase
võimaluse lähivaates jälgida ja mõtes-
tada Läti poliitikute kehakeelt. Isiklike
tähelepanekute kõrval on ta kasutanud
fotosid, filmikroonikaid, kaasaegsete
mälestusi jms. Kursite on muu hulgas
võrrelnud Läti presidendi Kārlis Ulma-
nise (1877–1942), Leedu presidendi
Antanas Smetona (1874–1944) ja Eesti
presidendi Konstantin Pätsi žestikeelt
(lk 174). Kursite leiab, et Pätsi iseloo-

mulikumad žestid piirdusid tervitami-
sel peamiselt kübarakergitusega, mida
saatis lugupidav või tseremoniaalne
peanoogutus või käitlemine. Kinokroo-
nikatest näeb ja kuuleb, et avalikel
esinemistel kasutas Päts üksnes häält,
kätežeste peaaegu üldse appi võtmata.
Leedu presidendi Smetona kehakeel
oli vaoshoitud, kuid teatud juhtudel,
rõhutamaks peamist, tõstis ta käe üles.
Ulmanis seevastu pööras suurt tähele-
panu kehakeelele. Ringsõitudel saatis
teda sageli ajakirja Brīvā Zeme ajakir-
janik Konstantīns Karulis (1915–1997)
– muide, tulevase läti etümoloogilise
sõnaraamatu autor –, kes on ühes pike-
mas ajaleheloo kirjeldanud Ulmanise
kehakeelt. Presidendi kehahoiak avali-
kel esinemistel andis Karulise arvates
tunnistust enesekindlusest või enese-
usaldusest. Tervitades kohtumisele tul-
nud rahvast või alustades kõnet, võttis
ta kaabu tseremoniaalselt peast ja surus
lugupidamise märgiks vastu rinda, leh-
vitas seda elegantselt vms. Ulmanisel
oli kombeks toetada aeg-ajalt oma mõtet
ülestõstetud parema käega – iseloomu-
lik žest paljudele tolle aja Euroopa polii-
tikutele. Jne.

Kehakeel on põnev teema, mis ei jäta
küll kedagi ükskõikseks. Läti Ülikooli
rahvaluuleprofessor Janīna Kursite on
üllitanud mitmekülgse uurimuse, ja sel-
leski valdkonnas ei valmista ta lugejale
pettumust.

LEMBIT VABA